

انواع رویکرد بانکداری اسلامی در قبال ریسک

علی‌رضا نوری^۱

چکیده

در صنعت بانکداری پیوسته انواعی از ریسک، منابع بانکی را تهدید می‌کند. اما این ریسک در همه‌ی موارد یکسان نیست. در پاره‌ای از موارد این مشتریان بانک هستند که مستقیماً با آن درگیر می‌شوند و در برخی احيان بانک به هدف درآمدزایی خود به استقبال ریسک می‌رود، مانند برخی از خدمات بانکی که در آن ریسک از مشتریان به بانک منتقل می‌شود. در اولی بانک به مدیریت ریسک‌ها و در دومی به قیمت‌گذاری آنها می‌پردازد. با توجه به این دو نوع رویکرد می‌توان در دامنه بحث‌های بانکداری اسلامی، از منظر شرعی و اسلامی احکام متفاوتی برای هر یک از آنها استنباط کرد. از این حیث این تفکیک ثمراتی فقهی و دینی بدنبال خواهد داشت.

کلیدواژه‌گان: بانکداری اسلامی، ریسک، قیمت‌گذاری، ضمانتنامه بانکی، اعتبار

اسنادی.

^۱ . دانش‌پژوه ارشد اقتصاد جامعه المصطفی (ص) العالمیه. Alinr۷۶@gmail.com

مقدمه

هرکس که با تاریخ و چگونگی تشکیل بانک آشنا باشد به خوبی می‌داند که پایه عمل بانک بر مدیریت ریسک‌هایی است که با آن مواجه است. بانک با استفاده از رسوب و جوهری که در اختیار دارد مبادرت به اعطای تسهیلات و البته چند برابر آنچه در خزانه دارد،^۱ به متقاضیان می‌کند. که به آن *خلق پول و اعتبار* گفته می‌شود و از قبل ما به التفاوت بهره‌ای که به سپرده‌گذاران می‌دهد و بهره‌ای که از گیرندگان تسهیلات اخذ می‌کند، منتفع می‌شود (فرجی، ۱۳۷۷، ص ۱۴۱ و ۱۴۲).

در این مقاله با صرف نظر از تقسیم بندی‌های که برای ریسک‌های تهدیدکننده بانک شده است با توجه به موضوع، یک نوع مطالعه و تقسیم بندی جدید در نظر می‌گیریم. در این تقسیم بندی ریسک‌های بانکی به دو نوع متفاوت تقسیم می‌شود. دسته اول ریسک‌های است که بانک به استقبال آنها نرفته است بلکه این گیرندگان وجوه بانکی در قالب تسهیلات هستند که خود را در معرض ریسک قرار داده‌اند و بانک با واسطه در معرض خطر قرار گرفته است و دسته دوم ریسک‌هایی هستند که بانک بدون واسطه به استقبال آنها می‌رود. در دسته اول بانک سعی در مدیریت ریسک دارد ولی در نوع دوم بانک خود به استقبال ریسک و خرید آن رفته و اقدام به قیمت‌گذاری می‌کند. این نوع ریسک‌ها را بانک با نوعی قرارداد مثل صدور ضمانت نامه پوشش می‌دهد و سوالی که بعد از شناخت این نوع از رویکرد مطرح می‌شود این است که چه قیمتی برای آن باید گذاشت. اگر تضمین نوعی کار است باید کارمزد داشته باشد و اگر نوعی پذیرش خطر است و آیا با توجه به میزان و حجم خطر بهایی دارد یا خیر؟ در ادامه اشاره به نوع اول خواهیم کرد تا زمینه برای مقایسه فراهم شود و به تفصیل نوع دوم ریسک را تشریح خواهیم کرد که در خلال آن وجوه تمایز دو نوع ریسک نمایان شود.

۱. بسته به میزان نرخ ذخیره قانونی این میزان تغییر می‌کند.

مفهوم شناسی

اول) ریسک

ریشه آن از لاتین کلمه *rescum*، به معنای آنچه برش می‌دهد اما در اصطلاح:

۱- به معنای **احتمال** یک واقعه‌ای که یک **شر** یا آسیب محسوب می‌شود می‌باشد مثل «ریسک(احتمال) جنگ افزایش می‌یابد».

۲- **ناراحتی** کم و بیش **احتمالی** که فرد در معرض آن قرار دارد: مثل «این خلبان بیش از حد ریسک می‌کند(به استقبال ناخوشایندی و ناراحتی می‌رود)».

۳- انجام عملی که در آن **احتمال** یک **مزیت** است، اما شامل **احتمال خطر** هم می‌شود: مثل «این فرد شخصی ریسک‌پذیر است» به همین معناست که گفته می‌شود «در زندگی که مبتنی بر شرط بندی همیشگی باشد، ریسک کردن‌ها می‌تواند خوشبختی همیشگی بدنبال آورد» (Dictionnaires Larousse, ۱۹۸۵ p ۶۹۵۵۷).

به معنای **خسارت و ضرر احتمالی** که شرکت‌های بیمه با پرداخت حق بیمه آن‌را **تضمین** می‌کنند: مانند ریسک‌های ناشی از حوادث طبیعی و تکنولوژیکی، حوادث فاجعه بار محتمل، اما نه لزوماً قابل پیش‌بینی.

آنگونه که در بالا مشاهده می‌کنید وجه جامع معانی اصطلاحی بالا وجود احتمالی غیر قابل کنترل است و حتی یکی از معانی خود احتمال می‌باشد و به نظر می‌رسد که معنای متبادر به ذهن از ریسک نیز همین باشد اما معنای دیگر آن مصادیق ریسک هستند که از نوعی به نوع دیگر بسته به منشأ یا پیامدهای آن یا انگیزه پذیرش آن متفاوت می‌شوند.

با توجه به پیامدهای احتمال، ریسک به دو نوع تقسیم می‌شود؛

الف) احتمال ضرر خالص(ریسک‌های بیمه‌ای) در این نوع از ریسک‌ها ریسک‌کننده با دو حالت زیان و عدم زیان مواجه است.

ب) ریسک سوداگرایانه؛ که در این نوع احتمال ضرر در کنار احتمال سود(سوداگرایانه) و احتمال عدم هر دو وجود دارد. به این دلیل سوداگرایانه نامیده شده است که عموماً تاجران و بازرگانان به امید سود به خرید و فروش می‌پردازند و در عین حال ممکن است یا اصلاً سود نکنند یا حتی بالاتر زیان نیز ببینند.

اگر بیمه گر (مضمون عنه) را در نظر بگیریم در این تحقیق مراد از ریسک معنای اول است زیرا او با دو گزینه زیان و خسارت دیدن و عدم آن مواجه است ولی اگر بیمه گزار (ضامن) را مدنظر قرار دهیم معنای دوم از ریسک به ذهن متبادر است زیرا بیمه گزار با دو حالت زیان و سود مواجه است. در صورتیکه میزان خسارات پوششی توسط شرکت بیمه گزار بیش از دریافتی او از بیمه گران باشد، این شرکت ضرر کرده و در صورتیکه این میزان خسارات کمتر از مبالغ حق بیمه تجمیعی از بیمه گران باشد، شرکت به سود دست پیدا می کند.

دوم) بانکداری اسلامی

آنچه در نخست از کلمه بانک اسلامی به ذهن متبادر می شود، بانکی است که در آن از عقد قرض ربوی استفاده نشده و به جای آن از عقود به رسمیت شناخته شده در شریعت اسلام همچون مضاربه و مزارعه و... استفاده گردد. در واقع تاریخی شکل گیری این نوع از بانک نیز همین معنا دیده می شود چرا که ایده بانکداری اسلامی اولین بار در واکنش به فرایند تجهیز و تخصیص منابع بر اساس ربا در بانکداری متعارف پدید آمد. اما بعد از حل مسئله ربا و تشکیل شوراهای فقهی ناظر بر بانک، کارشناسان دینی دریافتند که بانکداری اسلامی اقتضائاتی فراتر از حل مسئله ربا دارند.

یکی از این مسائل که می توان معرکه آرا و محل بحث و نظر باشد، درآمدزایی از مسیر پذیرش ریسک و قیمت گذاری آن توسط بانک است. چرا که در نظر برخی از کارشناسان این امر و این درآمد مجاز نمی باشد. به این معنا که قیمت گذاری ریسک بدلیل داشتن اشکال و شبهه شرعی باید با مدیریت ریسک جایگزین شود.

سوم) قیمت گذاری

قیمت در بازار عرضه و تقاضا چه کالا و چه خدمات نقش مهمی در تصمیم گیری دوطرف نسبت به میزان درخواست محصول و نوع محصول دارد. تعیین قیمت یک کالا یا خدمت هرچند به نوع بازار بستگی دارد که بازار آزاد باشد یا انحصاری، اما عموماً با فرض اینکه بازار آزاد است، برای تولیدکننده به معنای هزینه های است که برای تولید آن محصول متحمل شده است و یا خواهد شد و برای مصرف کننده معرف ارزشی است که

برای آن منفعت قائل است.

اما در کنار تولیدکننده در کنار این هزینه‌ها، گاه هزینه‌های غیرمالی هم وجود دارد که ممکن است در بالا یا پایین بردن قیمت کالا یا خدمتش تاثیر داشته باشد. مانند نگرانی و اضطراب و...

به طور کلی هزینه‌های غیرمالی را به سه دسته تقسیم کرده‌اند:

- ۱) هزینه زمان که نوعی هزینه فرصت است به این معنا که مشتری می‌تواند زمان دریافت خدمات را به کار سودآور دیگری اختصاص دهد.
- ۲) هزینه فیزیکی و روانی خدمت مثل خستگی و بی‌حوصلگی ناشی از انتظار و یا صدمه و تصادفی که در مسیر ممکن است به شخص وارد آید.
- ۳) هزینه‌های حسی مانند قرارگرفتن در محیط شلوغ و یا صدلی‌های خراب یا هوا و بوی نامطبوع و... برخی محصولات مالی که توسط بانک ارائه می‌شود دارای کارمزد معین است که شامل هزینه‌های اسمی برای تنظیم و نگهداری حساب‌های مختلف و خدمات معاملات جزئی برای مشتریان می‌شود. شاخصه این نوع از کارمزدها اینست که به صورت دقیق محاسبه می‌شود برای مثال کارمزد انتقال وجه کارت به کارت مقدار ثابت و مشخصی را دارد.

«اما بخشی از محصولات در قالب قراردادی است که امکان استفاده از دارایی را فراهم می‌کند اما حقوق مالکیت دارایی را منتقل نمی‌کند. این نوع از خدمات نوعی تأمین مالی خارج از ترازنامه بانک‌ها محسوب می‌شوند؛ به این معنی که دارایی تعهدشده و بدهی‌های مرتبط (به عنوان مثال پرداخت‌های آینده) در ترازنامه بانک لحاظ نمی‌شوند. به عنوان مثال شرکتی قصد دارد تا از سرمایه‌گذاران وام گرفته و آنها را نسبت به بازپرداخت پول و سودشان مطمئن سازد، این شرکت با یک بانک قرارداد می‌بندد و در طی آن بانک متعهد می‌شود که در صورتی که شرکت مورد نظر قادر به بازپرداخت نبود بانک آماده است تا تعهدات شرکت را بپردازد. به صرف انعقاد قرارداد، در ترازنامه بانک هیچ تغییری به استثنای کارمزد دریافتی بانک حاصل نمی‌شود» (دارمین، ۱۳۸۵، ص ۳ و ۴).

محصولات و خدمات مالی از نوع دوم برای بانک خطرات و ریسک‌هایی دارد که

دارای همان هزینه‌های غیرمالی است. از آنجا که بانک با انجام این خدمت منابع خود را در معرض ریسک قرار می‌دهد (در صورت نکول بدهکار اصلی) برای این ریسک سهمی در کارمزد لحاظ می‌کند و میزان ریسک که بسته به مدت و مبلغ و نوع وثیقه است در بالا و پایین بودن کارمزد لحاظ می‌شود.

بانک‌ها بر اساس ابلاغیه بانک مرکزی درمقابل اخذ هر وثیقه‌ای نرخ خاصی را در محاسبه به کار می‌برند. از آنجایی که در محاسبه کارمزد این نوع از خدمات میزان ریسک وارد شده به بانک (که وابسته به زمان و مقدار تعهد بانک است) به عنوان یک فاکتور در نظر گرفته می‌شود در حالی که کار انجام شده و هزینه‌های بانک برای آنها مانند دستمزد کارکنان، کاغذ و تکنولوژی به کار رفته و... به یک میزان و یکسان است، در این تحقیق سعی شده است ضمن بیان برخی از مصادیق این نوع از خدمات، این اقدام بانک‌های ایران (نظام بانکی اسلامی) از منظر دینی بررسی شود.

ریسک‌های نوع اول

گفته شد که دسته اول ریسک‌های تهدیدکننده بانک آنهایی هستند که بانک مستقیماً با آنها مواجه نیست؛ بلکه این گیرندگان تسهیلات بانکی هستند که با گرفتن منابع و به کارگیری آن در مسیرهای اقتصادی، خود را در معرض مستقیم و بانک را در معرض غیرمستقیم این ریسک‌ها قرار داده‌اند. در این دسته از ریسک‌ها وظیفه اصلی بانک مدیریت دارایی و بدهی با هدف کسب حداکثر سود از منابع بانکی می‌باشد.

با صرف نظر از آن بخشی از منابع بانکی که متعلق به خود بانک است و بانک مستقیماً به سرمایه‌گذاری و دادن تسهیلات مبادرت می‌کند روی بحث ما با آن قسمتی است که بانک تنها نقش واسطه را دارد.

در این بخش نقطه مرکزی بر روی آن سپرده‌گذارانی است که به منظور کسب سود اقدام به افتتاح حساب مدت دار سرمایه‌گذاری می‌کنند. در غیر این صورت سپرده‌گذاران تنها قصد حفظ پول در یک مکان امن و اینکه درموقع نیاز دسترسی به وجوه خود داشته باشند و نه به قصد سودآوری اقدام به افتتاح حساب می‌کنند که فرق این دو نوع در سیستم بانکداری اسلامی در این است که در صورت اول وجوه سپرده‌گذاری شده به

مالکیت بانک در نمی‌آید و بانک تنها امانتدار و وکیل است اما در نوع دوم وجوه به عنوان قرض محسوب شده و بانک مالک آن وجوه می‌گردد. لذا اگر در دادن تسهیلات از این وجوه استفاده کند مانند اینست که خود مستقیماً با اموال خود اقدام به ریسک و سرمایه‌گذاری کرده است و در این جهت با گیرنده تسهیلات فرقی نمی‌کند.

اما گفتیم که در این بخش فقط نقطه بحث بر روی آن قسمتی است که بانک تنها نقش واسطه را دارد و ریسک مستقیماً متوجه او نیست بلکه این گیرنده تسهیلات است که در معرض ریسک قرار دارد. در این قسمت ما می‌خواهیم ببینیم که سازوکار برخورد بانک با ریسک با واسطه چگونه است.

در سیستم بانکداری اسلامی شش الگو پیشنهاد شده است از قرار الگوی وکالتی، مضاربه مشترک و مشارکتی، بیع مرابحه، بیع سلم و تبدیل قرض به بیع (فیاض، ۱۳۸۹، ص ۵۹-۷۵)، که در ایران بنا به برخی دلایل (موسویان، ش ۲۳، ص ۱۳-۵۰) از الگوی وکالتی استفاده می‌شود. در این الگو بانک به عنوان وکیل و امین سپرده‌گذاران اقدام به تخصیص سپرده‌های سرمایه‌گذاری می‌کند و از قبل این کار مستحق حق الوکاله می‌گردد. پس از کسر حق الوکاله مابقی سود حاصله را به حساب سپرده‌گذار واریز می‌نماید.

«این الگو بر اساس طرح پیشنهادی شهیدصدر در مورد سپرده‌های مدت‌دار اجرا می‌شود با این تفاوت که اولاً ایشان در طرح خود فقط به یک روش اشاره کرده است و آن اینست که بانک در قالب مضاربه این تخصیص را انجام می‌دهد در حالی که در الگوی ایرانی طرح، بانک در قالب چهارده روش اقدام به تخصیص وجوه می‌نماید و در ثانی در طرح شهیدصدر بعد از سودآوری تسهیلات، سهم بانک در قالب و عنوان **جُعَل** به بانک اختصاص می‌یابد ولی در طرح اجرایی در ایران این اختصاص در قالب حق الوکاله انجام می‌شود» (موسویان، ش ۲۱، ص ۷۰-۱۰۲).

حق الوکاله را می‌توان به صورت مبلغ قطعی تعیین کرد که منوط به تحقق سود نباشد، اما با تعیین آن به عنوان درصدی از سود حاصله و تعیین سهم بانک به نسبت مشاع می‌توان انگیزه بانک برای به کارگیری درست منابع را بالا برد. بانک در تعیین میزان حق الوکاله باید میزان هزینه‌ها و کارمزد خود را محاسبه کند. هزینه‌های ثابت و جاری

ناشی از دستمزد پرسنل، فن آوری و... اما عامل دیگری که در تعیین آن دخیل است - و به نظر می‌رسد عامل اصلی همان باشد - عامل زمان و مبلغ سپرده می‌باشد هرچه میزان مدت سرمایه‌گذاری طولانی‌تر باشد و سپرده‌گذار مدت بیشتری پول خود را در نزد بانک بگذارد و یا مبلغ سپرده بیشتر باشد میزان حق الوکاله کمتر خواهد بود:

«بانک‌ها می‌توانند در میزان حق الوکاله به کارگیری سپرده‌های بلندمدت برای سپرده‌گذاران تخفیف قائل شوند. میزان تخفیف متناسب با مدت و مبلغ سپرده‌ها خواهد بود» (دستورالعمل اجرایی قبول سپرده، ماده ۱۴ تبصره ۱ و ۲). «...آنچه باعث تغییر سود هر نوع سپرده می‌شود، سهم حق الوکاله است و حق الوکاله در سپرده‌های با مدت کمتر، بیشتر از سپرده‌های بلندمدت است» (میرجلیلی، ۱۳۷۴، ص ۷۵).

همان گونه که مشاهده شد حق الوکاله بانک‌ها - در سیستم بانکداری اسلامی که از مدل وکالتی استفاده می‌کند - ابزار تعیین سود به منابع سپرده‌گذاران است و همچنین یکی از ابزارهای سیاست‌گذاری پولی بانک مرکزی نیز به شمار می‌آید بدین معنا که شورای پول و اعتبار بنا به شرایط خاص اقتصادی مانند رکود یا تورم میزان حق الوکاله بانک‌ها را کم یا زیاد می‌کند.

«میزان حداقل و حداکثر حق الوکاله به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد رسید» (آیین نامه فصل دوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، ماده ۱۰، تبصره ۱ و ۲).

ریسک‌های نوع دوم

تصور عمومی از درآمد بانک اینست که عمده درآمد بانک‌ها از طریق ما به التفاوت بهره پرداختی و بهره دریافتی تامین می‌شود. در حالی که در ایران این تصور درست است در کشورهای دیگر مثل بانک‌های اروپایی و آمریکایی و شرق آسیا بانک‌ها با کاستن از این نحوه درآمدزایی به دریافت کارمزد از قبیل انجام انواع خدمات بانکی رو آورده‌اند از قبیل کارمزدهای ناشی از عملیات ارزی، نقل و انتقال وجوه مشتریان، گشایش و تمدید اعتبارات اسنادی داخلی و خارجی، صدور انواع ضمانت‌نامه، صدور حوالجات و پروات، خدمات الکترونیکی، ارائه خدمات مشاوره بانکی، حق کارشناسی، نگهداری حساب‌های جاری و... به نوع اول درآمد بهره‌ای و به نوع دوم درآمد غیربهره‌ای گفته می‌شود (فرهنگ

و همکاران، ش ۳، ص ۴).

«آنچه باعث این تغییر رویه شده است عوامل مختلفی است که از جمله آن می‌توان به افزایش رقابت بین بانک‌ها، تغییرات در مقررات افشاسازی اطلاعات (ارائه گزارش‌های مالی) که منجر به کاهش نرخ بهره وام دهی بانک می‌شود و ایجاد استقلال نسبی درآمد بانکی از نوسانات اقتصادی کشور اشاره کرد. مهمتر از همه این‌ها اینست که افزایش این نوع از درآمد باعث کاهش ریسک بانکی ناشی از وام دهی می‌شود از طریق جذب مشتریان جدید و افزایش سپرده‌های دیداری و به کارآتر شدن بانک کمک می‌کند» (همان، ص ۴۸).

در این موارد بانک اسلامی برخلاف مورد قبلی که بانک واسطه و وکیل سپرده‌گذار است و ریسک مستقیم متوجه او نیست خود اقدام به پذیرش ریسک می‌کند. به برخی موارد اشاره می‌کنیم و توضیح خواهیم داد که در این نوع دوم، بانک به قیمت‌گذاری ریسک می‌پردازد. بعد از طرح صحیح این موارد باید آن‌ها را در یک رویکرد دینی بررسی کنیم تا از این مسیر بتوانیم در سیستم بانکداری اسلامی رویکرد درست را اتخاذ نمائیم.

موارد ذیل برخی از مواردی است که بانک به استقبال ریسک می‌رود و از پذیرش آن، با قیمت‌های پیشنهادی اقدام به سودآوری می‌نماید.

صدور ضمانت‌نامه بانکی

ضمانت بانکی به این معنی است که طرف طلبکار اطمینان حاصل می‌کند که بدهی‌های یک بدهکار برآورده خواهد شد خواه خودش بپردازد خواه بانک به عنوان ضامن. به عبارت دیگر، اگر بدهکار نتواند بدهی خود را تسویه کند، بانک آن را پوشش می‌دهد. ضمانت‌نامه بانکی مشتری یا بدهکار را قادر می‌سازد بسته به موارد مختلف گاه کالایی را خریداری کند، زمانی تجهیزاتی را بخرد و یا وام خود را بگیرد.

ضمانت‌نامه‌ها در ابتدا برای نیاز دولت‌ها بوجود آمدند به این شکل که بعد از برگزاری مناقصه برای پروژه‌های دولتی، برای تحکیم تعهدات مناقصه‌گران و داوطلبان و طرف قراردادهای دولت نیاز به یک تضمین جدی داشت تا تعهدات ایشان را ضمانت کند تا؛ اولاً در موعد مقرر کار را به سرانجام برسانند و درثانی هرآنچه در مسیر اجرای پروژه نیاز است

و پیمانکار پروژه متعهد به خرید آن است اعم از کالاها و خدمات لازم مانند امور نرم افزاری، خدمات مشاوره، امور پژوهشی و تحقیقاتی، نگهداری و بهره‌برداری، حمل و نقل، اجاره و... و در یک کلام ارزش مالی پروژه به نحو احسن انجام شود (صدر، ۱۳۸۸، ص ۱۲۴). چرا که اگر پیمانکار از توانایی مالی لازم برخوردار نباشد و یا با کم فروشی و کم گذاشتن برای اجرای پروژه به نحو احسن، آن پروژه بدرستی به ثمر نخواهد رسید و موقعیت از دست کسانی که توانایی مالی دارند یا از جهت اخلاقی متعهد و امین هستند بی‌جهت رفته خواهد شد.

امروزه این امر برای بخش خصوصی و بازرگانان و تولیدکنندگان نیز عمومیت پیدا کرده و از این خدمت بانک استفاده می‌کنند. این اقبال دوسویه هم از طرف بانک به خاطر منافع و سودآوری و هم از طرف مشتریان به دلیل تسهیل امور و ایجاد اطمینان و کاهش ریسک در فضای اقتصادی و تجاری باعث شده امروزه انواع مختلفی از ضمانت‌نامه‌های بانکی به قرار زیر بسته به مورد درخواست آن بوجود بیاید.

اگر چه بانک برای سودآوری اقدام به پذیرش ریسک کرده و ضمانت‌نامه صادر

می‌کند و با این امر به تعهدات بالقوه‌اش اضافه می‌گردد^۱، اما در واقع امر بانک برای پوشش خود در مقابل این ریسک‌ها اولاً در برخی موارد بالا که ریسک زیادی دارد مانند ضمانت تعهد پرداخت تسهیلات، بانک‌ها عملاً ورود پیدا نمی‌کنند و ثانیاً در مواردی مانند ضمانت حسن انجام تعهدات هم با شرایط بسیار سختی مانند:

❖ سابقه اجرایی خوب پیمانکار؛

❖ سرمایه کافی؛

❖ گرفتن وثیقه‌های سهل‌البیع و نقد شونده و...

اقدام به صدور ضمانت‌نامه می‌کنند طوری که ریسک را به حداقل می‌رسانند. در چنین شرایطی نکول ضمانت‌نامه به این معنا که شخص مضمون عنه و مشتری بانک ملزم به پرداخت خسارتی به مضمون له شود و از پرداخت آن عاجز باشد و بانک مجبور شود وجه الضمان را بپردازد.

روش محاسبه کارمزد

بانک در قبال صدور ضمانت‌نامه اقدام به اخذ وثیقه می‌کند که در صورت اعسار مشتری و پرداخت مبلغ ضمانت‌نامه با فروش وثیقه خسارت خود را جبران نماید. برخی از وثایق معتبر از نظر بانک به قرار زیر است:

ردیف	شناسه	نوع وثیقه/اقدام	حداکثر مبلغ کارمزد
	۱-۱	در مقابل ۱۰۰ درصد وجه نقد	مقطوع ۶۰۰،۰۰۰ ریال
	۲-۱	در مقابل سپرده مدت دار	۰.۵ درصد مبلغ

۱. تعهدات بالقوه به بدهی‌هایی گفته می‌شود که در تراز بدهی‌های به عنوان بدهی ثبت نمی‌شود. در صورتیکه مشتری نسبت به پرداخت بدهی خود نکول کند این تعهد بالقوه برای بانک بالفعل شده و در این موقع در لیست بدهی‌های بانک وارد می‌شود.

ردیف	شناسه	نوع وثیقه/اقدام	حداکثر مبلغ کارمزد
۱- ضمانتنامه شرکت در مناقصه، مزایده و سایر ضمانت نامه‌ها		(ریالی)	در سال حداقل ۶۰۰،۰۰۰ ریال
	۳-۱	در مقابل سپرده مدت دار (ارزی)	۰.۵ درصد مبلغ در سال حداقل ۶۰۰،۰۰۰ ریال
	۴-۱	در مقابل طلا*	۰.۷۵ درصد مبلغ در سال حداقل ۶۰۰،۰۰۰ ریال
	۵-۱	در مقابل ضمانت‌نامه‌های موسسات اعتباری داخلی	۰.۷۵ درصد مبلغ در سال حداقل ۶۰۰،۰۰۰ ریال
	۷-۱	در مقابل ضمانت‌نامه‌های بانک‌های خارجی معتبر	۱.۷۵ درصد مبلغ در سال حداقل ۶۰۰،۰۰۰ ریال
	۸-۱	در مقابل اوراق بهادار بدون ریسک**	۰.۵ درصد مبلغ در سال حداقل ۶۰۰،۰۰۰ ریال
۱- ضمانتنامه شرکت در مناقصه،	۹-۱	در مقابل سایر اوراق بهادار***	۱ درصد مبلغ در سال حداقل

ردیف	شناسه	نوع وثیقه/اقدام	حداکثر مبلغ کارمزد
مزایده و سایر ضمانتنامه‌ها			۶۰۰,۰۰۰ ریال
	۱۰-۱	در مقابل سهام پذیرفته شده در بورس****	۱ درصد مبلغ در سال حداقل ۶۰۰,۰۰۰ ریال
	۱۱-۱	درمقابل اموال غیر منقول سهل البيع (با تشخیص بانک)	۱ درصد مبلغ در سال حداقل ۶۰۰,۰۰۰ ریال
	۱۲-۱	درمقابل سایر اموال غیر منقول	۱.۵ درصد مبلغ درسال حداقل ۶۰۰,۰۰۰ ریال
	۱۳-۱	در قبال توثیق سند کشتی و هواپیما دارای بیمه نامه معتبر	۱.۵ درصد مبلغ در سال حداقل ۶۰۰,۰۰۰ ریال
	۱۴-۱	درمقابل سفته معتبر	۲.۲۵ درصد مبلغ در سال حداقل ۶۰۰,۰۰۰ ریال
	۱۵-۱	در مقابل رسید انبارهای عمومی	۲ درصد مبلغ در سال حداقل ۶۰۰,۰۰۰ ریال
	۱۹-۱	صدور المثنی ضمانتنامه های	مقطوع ۶۰۰,۰۰۰

ردیف	شناسه	نوع وثیقه/اقدام	حداکثر مبلغ کارمزد
		بانکی	ریال

فرمول محاسبه کارمزد ضمانت نامه بانکی

$$= \frac{\text{کارمزد ضمانت نامه} \times (\text{مدت به روز} + 1) \times \text{ضریب وثیقه} \times (\text{مبلغ سپرده نقدی} - \text{ضمانت نامه})}{3600}$$

(بخشنامه بانک مرکزی، ش ۹۹/۲۵۰۲۳۲ به تاریخ ۱۳۹۹/۰۸/۰۷)

می‌بینیم که علاوه بر ضریب وثیقه، مبلغ ضمانت نامه و مدت آن نیز در تعیین کارمزد بانکی مدخلیت دارد. در مثالهایی که آورده می‌شود این مطلب به وضوح قابل مشاهده است. البته به لحاظ ریاضی هم هر متغیری که مانند متغیرهای مبلغ، مدت و ضریب وثیقه در صورت کسر باشد، با افزایش آن مقدار کل کسر افزایش خواهد یافت به این معنا که افزایش این متغیرها به لحاظ عددی منجر به افزایش کارمزد بانکی خواهد شد.

عدد ۳۶۵ هم ناظر به تعداد روزهای سال می‌باشد. نکته‌ی که باید به آن اشاره کرد در مورد اضافه شدن عدد یک به مدت زمان اعتبار ضمانت نامه است. از آنجاییکه روز صدور ضمانت نامه و روز سررسید ضمانت نامه (بر خلاف محاسبه سود تسهیلات که فقط روز پرداخت یا روز سررسید اعمال می‌شود) هر دو روز در نظر گرفته می‌شود لذا در محاسبه، مدت به روز به علاوه یک می‌شود.

مثال اول: یک شرکت پیمانکار درخواست صدور ضمانتنامه شرکت در مناقصه با سررسید ۳ ماهه به مبلغ ۲۰۰,۰۰۰,۰۰۰ تومان با شرایط ۱۰ درصد سپرده نقدی و پرداخت **سفته** بابت مابقی مبلغ ضمانتنامه را برای بانک عامل خود صادر کرده است، محاسبه سپرده و کارمزد به صورت زیر انجام می‌شود:

(۱) سپرده نقدی ضمانت نامه؛ (باید ده درصد وجه الضمان در نزد بانک به عنوان سپرده گذاشته شود).

$$200,000,000 \times 10\% = 20,000,000$$

(۲) مبلغ مانده ضمانت نامه که در فرمول قرار می‌گیرد:

$$۰۰۰,۰۰۰,۲۰۰ - ۲۰,۰۰۰,۰۰۰ = ۱۸۰,۰۰۰,۰۰۰$$

۳) مبلغ سفته ضمانت قابل ارائه به بانک بابت مانده ضمانت‌نامه:

$$۱۸۰,۰۰۰,۰۰۰ \times \%۱۲۰ = ۲۱۶,۰۰۰,۰۰۰$$

ضریب	$\frac{۲.۲۵ \times ۱۸۰,۰۰۰,۰۰۰ \times ۹۱}{۳۶۵۰۰} = ۱,۰۰۹,۷۲۶$	مبلغ کارمزد
------	---	-------------

مثال دوم: تمامی موارد بالا را در نظر بگیرید با این تفاوت که تضمین صدور ضمانت‌نامه، اموال غیرمنقول سهل البیع باشد که محاسبات به صورت زیر می‌باشد.

$$\text{سپرده نقدی ضمانت‌نامه: } ۲۰,۰۰۰,۰۰۰ = ۲۰,۰۰۰,۰۰۰ \times \%۱۰$$

$$\text{مبلغ مانده ضمانت‌نامه: } ۱۸۰,۰۰۰,۰۰۰ = ۲۰۰,۰۰۰,۰۰۰ - ۲۰,۰۰۰,۰۰۰$$

$$\text{مبلغ ارزش مال غیر منقول برای تضمین: } ۲۷۰,۰۰۰,۰۰۰ = ۱۸۰,۰۰۰,۰۰۰ \times \%۱۵۰$$

مبلغ کارمزد ضمانت‌نامه: ×

ضریب اموال منقول	$\frac{۹۱ \times \%۱ \times ۱۸۰,۰۰۰,۰۰۰}{۳۶۵۰۰} = ۴۴۸,۷۶۷$
------------------	--

دیده شد که ضریب اموال منقول که از نقد شوندگی بیشتری برخوردار است کمتر بوده و لذا کارمزد کمتری نصیب بانک می‌شود.

همان‌گونه که مشاهده کردید کارمزد بانک در قبال صدور ضمانت‌نامه به سه عامل **مبلغ** وجه الضمان و **مدت** زمان ضمانت‌نامه و **ضریب** وثیقه بستگی دارد که با افزایش مبلغ و زمان و ضریب وثیقه که در صورت کسر فوق قرار دارد نرخ کارمزد افزایش می‌یابد. به وضوح می‌توان دید که در این خدمت بانکی، ریسک عاملی است که در قیمت‌گذاری خدمت بانکی (صدور ضمانت‌نامه) مدخلیت داده شده است.

اعتبار اسنادی

بازرگانی و تجارت بین الملل از گذشته تا امروز یک مشکل در پیش روی خود داشت و دارد و آن بحث انتقال پول حاصل از این تجارت است. در گذشته برای اینکه حمل پول در قالب طلا و نقره مشکل بود به جای آن از حواله استفاده می‌کردند و افراد معتبری

در شهرهای مبدا و مقصد بودند که پول را تحویل می‌گرفتند و در ازای آن کاغذ حواله‌ای به صاحب پول می‌دادند تا در شهر خود آن را نزد شخص دیگری نقد کند.

اما امروزه این واسطه‌گری را بانکها انجام می‌دهند. هم فروشنده و هم خریدار کالا و خدمت در یک بانک مشترک حساب جاری افتتاح می‌کنند و یا در دو بانکی که با هم داد و ستد پولی دارند.

در صورتی که خریدی انجام گیرد خریدار چکی در وجه فروشنده صادر می‌کند و بانک پس از روال معمول پول را از حساب خریدار به حساب فروشنده انتقال می‌دهد.

گاهی این داد و ستد در سطح داخلی و میان هموطنان صورت می‌گیرد و گاه در سطح بین‌المللی، در قالب صادرات و واردات میان شهروندان دو کشور انجام می‌پذیرد. در حالت دوم هم دو سوی معامله باید در یک بانک مشترک و یا دو بانک همکار حساب جاری داشته باشند تا جریان پولی را در مقابل جریان کالایی تسهیل نمایند.

در سالهای اخیر با گسترش اقتصاد باز و تجارت آزاد میان کشورها، هم بازار کالا و خدمات و هم بازارهای مالی به طور فزاینده‌ای گسترش یافته و در هم تنیده شده است و مسائل و به تبع ابزارهای جدیدی در این عرصه پدید آمده است.

تجارت مخصوصاً میان بازرگانان دو کشور، آنها را در معرض ریسک‌های زیادی قرار می‌دهد. متغیرهای زیادی نظیر نرخ ارز، تولید ملی یک کشور، سطح اشتغال، سطح عمومی قیمت‌ها، نرخ بهره، انتظارات و... بر روی سیاست‌های اقتصادی یک کشور و به تبع کار یک بازرگان بین‌المللی تاثیرگذار است و کار او را در معرض تهدید یا فرصت قرار می‌دهد. فرض کنید که بازرگانی ایرانی قصد واردات تجهیزات پزشکی به ارزش ۵۰۰ میلیون یورو از کشور آلمان دارد. در زمان عقد قرارداد هر یورو با ۱۵ هزار تومان قابل خرید در بازار ارز بود. با این حساب خرید تجهیزات برای این شخص مبلغ هفت هزار و پانصد میلیارد ریال تمام می‌شود. اما قبل از تحویل کالا بدست این بازرگان در ایران بدلیل نوسانات ارزی هر یورو به ۳۰ هزار تومان می‌رسد. حال این شخص باید به جای مبلغ قبلی ۱۵ هزار میلیارد ریال بپردازد تا مبلغ یورویی تجهیزات را تامین کند.

در چنین مواقعی ممکن است خریدار و واردکننده از قرارداد خود پشیمان شود یا

اصلاً از پرداخت بدهی خویش عاجز شود. در این حالت فروشنده ضرر و خسارت عمده‌ای را متحمل می‌شود. چرا که احتمالاً ضمن تحمل هزینه‌های حمل و بیمه و غیره هیچ درآمدی نصیبش نخواهد شد.

در چنین موقعیت‌های که احتمال پشیمانی و فسخ یکجانبه قرارداد وجود دارد، فروشنده و حتی خریدار بدنبال اطمینان و حذف چنین ریسک‌های هستند. یکی از شیوه‌های تأمین و اطمینان بخشی تقاضای صدور اعتبارنامه یا الی سی توسط یک بانک معتبر است.

اعتبارنامه یک سند مالی صادره از یک نهاد مالی و عمدتاً توسط یک بانک، در درجه اول در امور مالی بازرگانی استفاده می‌شود، که معمولاً تعهد پرداخت قطعی را فراهم می‌کند اما منحصر در این نمانده بلکه شامل معاملاتی که موضوع آن خدمت است نیز می‌شود. اعتبار اسنادی یک **میکانیزم پرداخت** است و نقش بسیار مهمی در تأمین مالی متعاملین دارد. به این شکل که اگر درخواست کننده برای بانک معتبر باشد بانک در روز گشایش این اعتبار، فقط از وی کارمزد گشایش و هزینه‌های بانکی را اخذ و با پیش دریافت صفر اقدام به گشایش اعتبار اسنادی می‌نماید. با این روش مشکل نقدینگی او براحتی حل شده و او می‌تواند با اتکا به این اعتبار اقدام به تدارک تمام یا بخشی از کالاهای و خدمات مورد نیاز خود کند.

«اعتبارنامه یا اعتبار اسنادی^۱ یا ال سی تعهد قطعی و بازگشت ناپذیر از بانک گشاینده اعتبار است که به خریدار و فروشنده داده می‌شود و تعهد می‌شود مشروط به انطباق اسناد ارائه شده با شرایط مندرج در متن قرارداد، میزان پرداختی خریدار به دست فروشنده به موقع و با مبلغ صحیح برسد.» (زمانی فراهانی، ۱۳۸۸، ص ۱۸)

در اعتبار اسنادی ریسک خریدار و فروشنده قابل تنظیم است، در واقع اعتبار شبیه به

۱ . Documenty of credit.

مومی در دستان خریدار و فروشنده است و این روش پرداخت با تنوعی که در مقررات خود دارد، می‌تواند هر گونه نگرانی و ترس را برای دو طرف به حداقل ممکن برساند. به همین دلیل می‌توان گفت که بهترین روش پرداخت در تجارت، مخصوصاً تجارت بین‌الملل است.

نحوه گشایش اعتبار اسنادی

چون بانک با گشایش هر فقره اعتبار اسنادی معادل مبلغ آن به تعهدات **بالتوجه اش** افزوده می‌شود به بیان بهتر با گشایش اعتبار این بانک است که متعهد پرداخت وجه است و نه درخواست‌کننده اعتبار، بر این اساس بانک کوشش می‌کند تا خود را در قبال ریسک اعتباری درخواست‌کننده پوشش دهد.

در وهله نخست به **اعتبارسنجی** مشتری می‌پردازد. یکی از ادارات بانک به نام اداره **اطلاعات بانکی** موظف به جمع‌آوری اطلاعات از داخل شرکت درخواست‌کننده شامل صورت‌های مالی حسابرسی شده، تحصیلات اعضای هیئت مدیره، اموال غیرمنقول اعضای هیئت مدیره و... است و پس از جمع‌آوری اطلاعات در قالب گزارش محرمانه‌ای آنرا در اختیار شعبه بانک می‌گذارد و همین گزارش مبنای اتخاذ تصمیم شعبه برای دادن خدمات بانکی من جمله گشایش اعتبار یا ندادن آن قرار می‌گیرد.

در مرحله بعد باید احراز شود که معامله مدنظر متعاملین در چهارچوب مقررات جاری کشور در باب صادرات و واردات است یا خیر؟ بنابراین قبل از گشایش اعتبار اسنادی در بانک، مشتری باید در وزارت بازرگانی ثبت سفارش نماید.

بعد از این مرحله مشتری باید در بانک حساب قرض‌الحسنه جاری فعال داشته باشد. چنانچه دارای چک برگشتی باشد یا تعهدات مالی معوق داشته باشد قبلاً باید همه آنها را تسویه نماید. **مانده و حجم گردش مالی** حساب جاری درخواست‌کننده نیز در تصمیم بانک موثر است.

پس از تایید درخواست‌کننده گشایش اعتبار توسط بانک اگر اعتبار اسنادی نقد و **دیداری** باشد **ده درصد** مبلغ اعتبار توسط بانک دریافت و یک فقره سفته به مبلغ **صد و سی**

درصد مبلغ باقیمانده اعتبار نیز اخذ می‌شود. در صورتیکه اعتبار درخواستی مدت‌دار باشد، ده درصد مبلغ روز گشایش اعتبار، ده درصد روز معامله اسناد و بابت هشتاد درصد باقیمانده تضمینات و وثایق معتبر اخذ می‌شود.

فرق اعتبار اسنادی نقد و مدت‌دار در اینست که در مورد اول بعد از ارائه اسناد توسط فروشنده و مطابقت آنها با مفاد قرارداد بانک موظف است تا مبلغ درخواستی را پردازد ولی در مورد دوم بعد از ارائه اسناد و مطابقت دادن آنها در سر رسید معین بانک این مبلغ را خواهد پرداخت.

کارمزد گشایش اعتبار بر اساس طول مدت اعتبار محاسبه می‌شود به این نحو که تا سه ماه نرخ تعرفه کارمزد یک در هزار (۰/۰۰۱) مبلغ اعتبار است و در صورت اضافه یا کم شدن هر ماه نیم در هزار (۰/۰۰۰۵) اضافه خواهد شد. فرضاً در صورتی که بانک بخواهد یک اعتبار به سر رسید هفت ماه بگشاید نرخ تعرفه کارمزد آن سه در هزار مبلغ اعتبار (۰/۰۰۳) خواهد بود. این یعنی مدت پذیرش ریسک و مقدار پذیرش ریسک در تعیین کارمزد آن موثر است.

«بانک گشایش کننده مکلف است قبل از گشایش اعتبار اسنادی داخلی بسته به اهلیت و توان اعتباری متقاضی وثایق و تضمینات کافی از وی اخذ نماید. وثایق باید معتبر و نقد شونده و سهل البیع و قابل نقل و انتقال قانونی، از درجه نقد شوندگی بالایی برخوردار و بلامعارض باشد تا در صورت عدم ایفای تعهدات توسط متقاضی، حقوق بانک در حداقل زمان ممکن استیفاء شود» (بانک مرکزی ج.ا.ا، دستورالعمل اعتبار اسنادی داخلی ریالی، ص ۶ و ۷، ش ۳۵۹۸۵ / ت ۲۰۰۳۵، تاریخ ۱۳۷۷/۶/۳).

انواع وثایق معتبر عبارتند از:

الف) ملک (غیرمنقول): بانک تا سقف هفتاد درصد ارزش ملک (نظر کارشناس، نه بنگاه املاک) را تعهد می‌کند.

ب) سپرده بلند مدت: بانک تا هشتاد درصد از مبلغ سپرده را تعهد می‌کند. بانک سپرده بلند مدت را مسدود کرده و مشتری اجازه برداشت از آن را نخواهد داشت.

ج) اوراق مشارکت.

د) چک: بانکها به میزان **صد و بیست درصد** اصل و سود تسهیلات (در اعتبار اسنادی بلندمدت) اعطایی چک دریافت می‌کنند و در صورت عدم بازپرداخت به موقع اصل و سود تسهیلات بانکی، اداره حقوقی بانکها دادخواستی را تنظیم و فرایند توقیف اموال و... را شروع می‌نمایند. مراحل دادرسی و توقیف اموال به استناد قرارداد تسهیلات کمی زمانبر است، به همین دلیل بعضی بانکها در کنار سایر وثایق، یک فقره چک تضمینی نیز از مشتری دریافت می‌کنند و فرایند دادرسی را به جای استفاده از قرارداد تسهیلات، با برگشت زدن و صدور اجرائیه چک انجام می‌دهند، تا راحت‌تر و سریع‌تر مطالبات خود را وصول کنند.

ه) سفته: اداره حقوقی بانکها برای ایجاد محدودیت برای مشتری، چک او را (در صورتیکه بعنوان وثیقه اخذ کرده باشند) برگشت زده و مشتری را ممنوع الخروج می‌کنند و بعد اقدام قانونی برای واخواست سفته، و یا فروش ملک تهرینی را آغاز می‌نمایند. بانک‌های کشور (خصوصی و دولتی) رویه‌های متفاوتی در اخذ وثایق دارند، لذا، ضبط وثایق نیز در هر کدام با دیگری متفاوت خواهد بود. تنها وحدت رویه در همه بانکها، این است که در هنگام تنظیم و چاپ قرارداد اولیه اعطای تسهیلات، پیش‌بینی چنین روزی را کرده‌اند و وکلای بانک، آن را به نحوی تنظیم نموده‌اند، که به ساده‌ترین و کوتاه‌ترین روش ممکن، بتوانند مطالبات خود را وصول کنند. در متن قرارداد اعطای تسهیلات (که اغلب مشتریان آن را نخوانده امضاء می‌کنند) حتی موارد فورست ماژور، ورشکستگی و... نیز لحاظ شده، و در نتیجه هیچ ادعایی از مشتری در مراجع قانونی مسموع نخواهد بود.

روش محاسبه کارمزد گشایش اعتبار اسنادی

در درجه اول میزان کارمزد گشایش اعتبار به مدت سررسید بستگی دارد. هر چه زمان این تعهد بیشتر باشد بر میزان کارمزد نیز افزوده خواهد شد. همان‌گونه که در بالا آمد تا سه ماه مبلغ کارمزد یک در هزار مبلغ قرارداد است و اگر هر ماه به آن اضافه شود، به ازای هر ماه اضافه، به کارمزد نیم در هزار مبلغ قرارداد افزوده می‌گردد. در درجه بعد در تعیین کارمزد میزان مبلغ تعهد شده مدخلیت دارد. هر چه میزان مبلغ

اعتبار اسنادی بیشتر باشد، ریسک بانک بالاتر بوده و لذا بانک کارمزد بالاتری را مطالبه می‌نماید.

به عنوان مثال اگر مبلغ قرارداد، یک میلیارد ریال باشد با سر رسید نه ماهه، کارمزد بانک به نحو زیر محاسبه می‌گردد:

$$9 - 3 = 6$$

در اینجا نه منهای سه شد چون همانگونه که گفته شد، تا سه ماه نرخ کارمزد یک در هزار است و بعد از سه ماه، هر ماه به این یک در هزار نیم در هزار اضافه می‌شود.

$$6 \times 0/0005 = 0/003$$

$$0/001 + 0/003 = 0/004$$

یک در هزار به اضافه سه در هزار می‌شود اولی به ازای سه ماه اول و دومی به ازای شش ماه بعدی:

$$100000000 \times 0/004 = 4000000 \text{ ریال}$$

مثال دوم: حال به جای مبلغ یک میلیارد آنرا سه میلیارد ریال در نظر می‌گیریم:

$$300000000 \times 0/004 = 12000000 \text{ ریال}$$

با افزایش مبلغ از یک به سه میلیارد کارمزد هم از ۴ میلیون ریال به دوازده میلیون ریال افزایش یافت.

واضح شد که با بالاتر رفتن مبلغ و مدت اعتبار اسنادی (افزایش ریسک) کارمزد بانک نیز افزایش می‌یابد. البته بانکها بیش از یکسال مجاز نیستند تا نسبت به گشایش اعتبار اسنادی اقدام نمایند و حداکثر زمان سر رسید نباید از یکسال تجاوز کند. مضاف بر این در صورتی که متقاضی از ادای مبلغ قرارداد به هر دلیلی نکول کند، بانک ضمن فروش وثایقی که در اختیار دارد، آنرا تادیه کرده و به ازای مدت تاخیر، جریمه محاسبه نموده و از ثمن فروش وثیقه آنرا کسر می‌نماید.

همان طور که در بالا در بحث نحوه گشایش اعتبار دیدیم، بانک به میزان **صد و سی درصد** مبلغ اعتبار سفته دریافت می‌کند یا در صورتی که وثیقه ملک باشد، به میزان **هفتاد درصد** (یعنی مقدار کمتر از مبلغ تعهد شده) تسهیلات اعطا می‌کند. در صورتی که

متقاضی خودش اقدام به پرداخت مبلغ اعتبار اسنادی در موعد مقرر نماید، بانک بدون تحمل هیچ ریسکی اقدام به آزاد سازی وثیقه می نماید و تنها مستحق همان کارمزد اولیه خواهد شد و در غیر این صورت از محل فروش وثیقه ضمن ادای مبلغ قرارداد خودش نیز سود و جریمه تاخیر را به نفع خودش از محل فروش وثیقه تامین می نماید.

نتیجه گیری

از مثالهای بالا دریافتیم که بانک با ارائه خدمات ریسک دار اقدام به درآمدزایی می کند که آن را درآمد غیر بهره ای می نامند. درآمد غیر بهره ای بانک متناسب با میزان ریسکی که برای منابع بانک به ارمغان می آورد تعیین می گردد.

از آنجایی که تعهد بانک نسبت به مبلغ قرارداد، در سررسید معین و در صورت نکول در زمان بازگشت منابع با همان مبلغ در زمان عقد قرارداد به لحاظ ارزشی تفاوت دارد، ریسک بانک هم در آن زمان متفاوت خواهد بود. برای توضیح این مطلب باید به همان فرمول PV استناد شود (بلوتمن، ۱۳۹۷، ص ۱۱۶).

مبلغ و مدت تعهد در میزان محاسبه ارزش فعلی دخیل است و هر چه مقدار ایندو بیشتر باشد ریسک بانک نیز به تبع افزایش می یابد.

$$PV = \frac{C}{(1+r)^t}$$

$$FV = C(1+r)^t$$

فلذا میزان مبلغ (C) و مدت (t) ریسک بانک را افزایش می دهد و از همین رو بانک سعی می کند با نرخى که برای کارمزد تعیین می کند، این تفاوت را در ارزش فعلی و آینده جبران نماید و به عبارت دیگر میزان ریسکی که بدلیل این دو عامل (مبلغ و مدت) متوجه منابع بانک می شود، به علاوه نوع وثیقه که در جای خود بدلیل رتبه نقدشوندگی از درجه ریسک متفاوتی برخوردار است، در فرمول محاسبه کارمزد لحاظ می گردد تا ریسک را پوشش دهد.

اما مسئله که باید در این باب بررسی شود اینست که ریسک آیا می تواند فاکتور درآمدزایی برای بانک قرار گیرد و قیمت گذاری شود در پاسخ این سوال شهید محمدباقر صدر در کتاب ارزشمند *اقتصادنا* می فرماید:

«درآمد بر اساس کار انجام شده، استوار است... این قاعده هم مفاد ایجابی دارد و هم مفاد سلبی. از جنبه ایجابی بیان می‌دارد که درآمد بر اساس کار انجام شده جایز است و از جنبه سلبی هم هرگونه درآمد را اگر براساس انجام کار در یک طرح (اقتصادی) استوار نباشد باطل می‌شمرد» (صدر، ۱۴۳۲ق، ص ۶۹۱).

در جای دیگری از همین کتاب در خصوص موارد سلبی این قاعده به صراحت ریسک را از مصادیق سلبی این قاعده برمی‌شمارد به این بیان که:

«کشف‌های که درباره نظریه توزیع پس از تولید انجام دادیم، آشکارا بیان می‌دارد که این نظریه خطرپذیری را به عنوان یکی از عوامل درآمد معتبر نمی‌داند و در انواع درآمدی که این نظریه آنرا مجاز می‌شمارد موردی یافت نمی‌شود که توجیه نظری خود را از عامل خطرپذیری بگیرد. در حقیقت خطرپذیری یک کالا نیست که فرد ریسک‌کننده آنرا به دیگری ارائه نماید تا بخواهد بهای آنرا دریافت نماید...» (صدر، ۱۳۹۳، ص ۳۱۵).

از این بیان نتیجه می‌شود که اولاً ریسک یک کالا نیست که مورد معامله قرارگیرد و در ثانی کاری نیست که ریسک‌کننده روی چیزی انجام دهد و در قبال آن مستحق اجرت گرفتن از مالک آن چیز شود. حال باید دید که آیا این رویکرد یعنی استقبال از ریسک به هدف درآمدزایی مشروع است یا خیر؟

فهرست منابع

۱. بلوتمن، کن (۱۳۹۷)، فرمولها و توابع اکسل، مترجم: جواد قنبر، ناشر ستاره سبز.
 ۲. دارمین، چین و بیسادا، یوسف ف (۱۳۸۵)، مدیریت دارایی و بدهی- راهنمایی برای خلق ارزش و کنترل ریسک، مترجم: سیدحسین صحاف رضوی، پژوهشکده پولی و بانکی- بانک مرکزی ج.ا.ا.
 ۳. زمانی فراهانی، مجتبی (۱۳۸۸)، اعتبارات اسنادی بازرگانی، انتشارات ترمه.
 ۴. صدر، محمدباقر (۱۳۸۸)، بانک بدون ربا در اسلام، مترجم: سیدیحیی علوی، دانشگاه امام صادق. صادق.
 ۵. صدر، محمدباقر (۱۳۹۳)، اقتصاد ما، مترجم: سید ابوالقاسم حسینی (ژرفا)، قم، دارالصدر.
 ۶. صدر، محمدباقر (۱۴۲۹ق)، البنك اللاربوی فی الاسلام، قم، دارالصدر.
 ۷. صدر، محمدباقر (۱۴۳۲ق)، اقتصادنا، قم، دارالصدر، چاپ دوم.
 ۸. فرجی، یوسف (۱۳۷۷)، پول ارز و بانکداری، تهران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
 ۹. فیاض، محمداسحاق (۱۳۸۹)، بانک از نگاه اسلام، ترجمه: محمدجواد برهانی، قم، بوستان کتاب.
 ۱۰. میرجلیلی، حسین (۱۳۷۴)، ارزیابی بانکداری بدون ربا، تهران، وزارت امور اقتصادی و دارایی.
 ۱۱. فرهنگ، امیرعلی و همکاران، درآمد غیربهره‌ی ریسک و سودآوری در صنعت بانکداری، فصلنامه مدلسازی اقتصادی، ش ۳.
 ۱۲. موسویان، سیدعباس (۱۳۸۵)، الگوی جدید بانکداری بدون ربا، فصلنامه اقتصاد اسلامی، ش ۲۳.
 ۱۳. موسویان، سیدعباس (۱۳۸۵)، بانکداری بدون ربا از نگاه شهیدصدر، فصلنامه اقتصاد اسلامی، ش ۲۱.
 ۱۴. آیین نامه تعرفه حق الوکاله، مصوب قوه قضائیه، ش، ۹۰۰۰/۲۷۹۵/۱۰۰، تاریخ ۱۳۹۹/۱/۱۹.
 ۱۵. بانک مرکزی ج.ا.ا، دستورالعمل اجرایی قبول سپرده، ماده ۱۴.
 ۱۶. بانک مرکزی ج.ا.ا، آیین نامه فصل دوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، ماده ۱۰، تبصره او ۲.
 ۱۷. بانک مرکزی ج.ا.ا، دستورالعمل اعتبار اسنادی داخلی ریالی، ش ۳۵۹۸۵/ت ۲۰۰۳۵، تاریخ ۱۳۷۷/۶/۳.
 ۱۸. بخشنامه بانک مرکزی ج.ا.ا، ش ۹۹/۲۵۰۲۳۲ به تاریخ ۱۳۹۹/۰۸/۰۷.
۱. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/risque/۶۹۵۵۷>